

УДК 81376:811.161.3

А. М. Шубадзёрава

*дацэнт кафедры сацыяльна-гуманітарных дысцыплін
Магілёўскага інстытута МУС,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
(Беларусь)*

ТЭКСТАЦЭНТРЫЧНЫ ПАДЫХОД ПРЫ ВЫВУЧЭННІ ДЫСЦЫПЛІНЫ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

У артыкуле праведзены аналіз навуковай і метадычнай літаратуры па праблеме даследавання. У выніку гэтага аналізу адзначаецца, што ў сучаснай методыцы выкладання мовы адным з вядучых напрамкаў з’яўляецца тэкстацэнтрычны падыход, на падставе якога ажыццяўляецца комплексная работа з тэкстам, развіваюцца і ўдасканальваюцца моўныя, лінгвістычныя і камунікатыўныя кампетэнцыі навучэнцаў. Прапанавана сістэма работы з прафесійна арыентаванымі тэкстамі, выяўлены ўмовы найбольш эфектыўнага і якаснага засваення прафесійнай лексікі пры вывучэнні дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)».

Даследаванне тэксту ў навучальным працэсе мае даўнюю традыцыю. Аднак доўгі час тэкст выступаў не як самастойная адзінка, а як кантэкст для функцыянавання ў ім адзінак ніжэйшых узроўняў: слоў, словазлучэнняў, сказаў. Найвышэйшым элементам засваення структуры мовы быў сказ.

Камунікатыўная накіраванасць навучання мове, у тым ліку і беларускай, скіравала ўвагу на тэкст менавіта як на самастойны аб’ект вывучэння з мэтай разгляду законаў тэкстаўтварэння. Тэкст набывае статус асноўнай камунікатыўнай адзінкі, а ўменне ствараць тэксты вылучаецца як канчатковая мэта навучання.

Паколькі тэкст — з’ява шматаспектная, існуюць розныя падыходы да яго вывучэння, сярод якіх, абапіраючыся на класіфікацыю Л. Г. Бабенка, можна вылучыць наступныя:

- лінгвістычны (аспект суаднесенасці «мова — тэкст»);
- тэкстацэнтрычны (тэкст як аўтаномнае і структурна-сэнсавае цэлае па-за суаднесенасцю з удзельнікамі камунікацыі);
- антрапацэнтрычны (аспект суаднесенасці «аўтар — тэкст — чытач»);
- кагнітыўны (аспект суаднесенасці «аўтар — тэкст — пазатэкставая дзейнасць») [1].

Найбольш прадуктыўным напрамкам сучаснай методыкі выкладання беларускай (ці любой іншай) мовы з’яўляецца, на нашу думку, тэкстацэнтрычны падыход, калі тэкст становіцца і адзінкай, і сродкам, і мэтай навучання.

Як адзначаюць многія даследчыкі, тэкстацэнтрычны прынцып рэалізуецца ў наступных напрамках:

а) тэкст з'яўляецца сродкам пазнання мовы як поліфункцыянальнай з'явы;

б) тэкст з'яўляецца найважнейшым сродкам далучэння да нацыянальнай культуры;

в) вывучэнне мовы ажыццяўляецца на аснове тэксту як адзінкі мовы, на аснове якой адбываецца пазнанне граматычных катэгорый, моўных з'яў, фарміруецца сістэма лінгвістычных паняццяў;

г) тэкст выступае як маўленчы твор, вынік выкарыстання сістэмы мовы, на яго аснове ажыццяўляецца вывучэнне мовы ў дзеянні, засвойваюцца заканамернасці функцыянавання мовы ў маўленні;

д) тэкст выступае як асноўны сродак авалодання вуснымі і пісьмовымі формамі маўлення, авалоданне маўленчай дзейнасцю ва ўсіх яе відах (чытанне, разуменне, гаварэнне, пісьмо); на яго аснове фарміруецца камунікатыўная кампетэнцыя;

е) тэкст з'яўляецца сродкам стварэння сітуацый, на аснове якіх ажыццяўляюцца рэальныя зносіны; менавіта на аснове тэксту аказваецца магчымым неабходны сінтэз, спалучэнне двух асноўных важных напрамкаў у вывучэнні мовы — пазнанне сістэмы мовы і авалоданне нормамі маўленчых паводзін у розных сітуацыях [2, с. 35].

Пры тэкстацэнтрычным падыходзе галоўнай адзінкай навучання з'яўляецца вучэбны тэкст. Паняцце «вучэбны тэкст» было ўведзена ў расійскую лінгвадыдактыку ў 70–80-я гады мінулага стагоддзя, аднак да нашага часу праблемы, звязаныя з яго вывучэннем, застаюцца нявырашанымі. І ў першую чаргу гэта мае дачыненне да дыферэнцыяцыі паняццяў «тэкст» — «вучэбны тэкст». Л. С. Васюковіч адзначае, што «на сённяшні дзень можна канстатаваць адсутнасць тэрміналагічнага адзінства, разнароднасць падыходаў у плане вызначэння сутнасці вучэбнага тэксту. Найперш гэта звязана з рознымі аспектамі разумення тэксту ўвогуле, з тым, што даследчыкі прымаюць пад увагу шматфункцыянальнасць адзінкі, а значыць, па-рознаму раскрываюць яе ролю і прызначэнне» [3, с. 150].

Існуюць вузкая і шырокая трактоўкі паняцця «вучэбны тэкст». Пры вузкай трактоўцы ён прадстаўлены як тэкст параграфу падручніка, які прайшоў дыдактычную апрацоўку, або як адзінка ці кампанент тэкставай дзейнасці. Пры гэтым тэкст разглядаецца як частка інфармацыі падручніка, прызначаная для тэкставай дзейнасці, на аснове якой даецца сістэма ведаў па пэўнай дысцыпліне, прывіваюцца ўменні і навыкі людзям пэўнай групы (узроставай, прафесійнай, нацыянальнай і г. д.) на пэўным этапе навучання.

Інакш навуаальны тэат разумеаца пры шырокай трактаўцы — гэта ўвесь тэатавы матэрыял падруаніка аба дапамаажніка (тэатсты, практыкаванні, прэзентацыі і інаш.). Таае тлумачэнне дазалае разглядаць у якасці вучэбнага любы тэат культуры (навуковы, публіцыстычны, тэат дакумента, фрагмент мемуараў і г. д.), які ўдзельнічае ў раашэнні прадметных, метапрадметных і асобных задач пэўнага адрэзка вучэбна-пазнавальнай дзейнасці.

Вучэбныя тэатсты могуць выаонаваць розныя функцыі:

- 1) кагнітыўную (тэат павінен стымулаваць пазнавальную дзейнасць);
- 2) камунікатыўную (накіраваны на развіццё камунікатыўнага патэнцыялу навуаэнца);
- 3) прагнастычную (для яе рэалізацыі неабходна, каб інфармацыя адлюстравала не толькі рэаліі рэчаіснасці, але і была нааэлена на будучыя веды);
- 4) матывааыйную (заклюаеаца ў тым, што вучэбны тэат павінен стымулаваць вучняў на атрыманне новых ведаў);
- 5) прафесійную (для гэтага неабходна, каб вучэбны тэат меў прафесійную арыентааыю);
- 6) крэатыўную (накіраванасць на развіццё творчых здольнасцей);
- 7) дыдактычную (уся інфармацыя ў тэатсе падааца ад вывучанага да новага, ад простага да складанага);
- 8) ааэначную (прадугледжае заданні для самакантролю);
- 9) выаваўчую (вучэбны тэат павінен выаоўваць маральныя якасці асобы).

Як адзначаюць даследчыкі, вучэбны тэат па мове ўаключае некалькі субтэатстаў: метатэат, інструментальна-практычныя тэатсты, тэатсты з невербальнымі кампанентамі [4, с. 69]. Метатэат — гэта тэатавыя элементы другога парадку, якія выаонаваюць службовыя функцыі ў адносінах да нейкага першаааага тэатсту. Інструментальна-практычныя тэатсты аб'ядноўваюць сістэму тэатстаў-заданнаў, накіраваных на фарміраванне ўменнаў і навікаў, спасабаў пазнавальнай дзейнасці, неабходных для засваення вучэбнай інфармааыі. Вучэбныя тэатсты з невербальнымі (паралінгвістычнымі) кампанентамі — гэта адзінкі, якія ўаўляюць сабой сінтэз моўных і нямоўных сродкаў для перадачы інфармааыі. У якасці невербальных кампанентаў могуць выступаць табліцы, схемы, малюнкі, тэатавыя выдзяленні, умоўныя скарачэнні і інаш. Кожны з субтэатстаў мае сваю функаыянальную наарузку і выкарыстаўвааца ў залежнасці ад характару вучэбнай інфармааыі і ааау камунікатыўна-пазнавальнай дзейнасці.

Асноўнымі задачамі дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» з'яўляюаца пашырэнне і ўзбагааэнне прафесійнага лексічнага запаса навуаэнцаў, выпрааоўка ўменнаў практычнага карыстання тэрміналогіяй

і прафесійнай лексікай па абранай спецыяльнасці. Акрамя гэтага, змест дысцыпліны прадугледжвае знаёмства з юрыдычнай дакументацыяй і асаблівасцямі яе афармлення. Вялікае значэнне для дасягнення пастаўленых задач маюць прафесійныя інструментальна-практычныя вучэбныя тэксты.

Тэксты адыгрываюць важную ролю ў вывучэнні юрыдычнай лексікі, бо яны забяспечваюць кантэкст для разумення і выкарыстання тэрмінаў. Без чытання і аналізу тэкстаў складана ацаніць, як той ці іншы юрыдычны тэрмін выкарыстоўваецца ў рэальным жыцці, якія адценні значэння ён можа мець, як ён узаемадзеючы з іншымі словамі і фразамі.

Юрыдычны тэкст можа быць вельмі складаным і цяжкім для разумення, асабліва для пачаткоўцаў. Ён часта змяшчае ўнікальныя тэрміны і фразы, якія не ўжываюцца ў звычайным гутарковым маўленні. Вывучэнне такога кшталту тэкстаў дапамагае студэнтам зразумець, як гэтыя тэрміны і фразы выкарыстоўваюцца ў кантэксце, і дае ім магчымасць прымяняць іх на практыцы.

Тэксты з'яўляюцца важнай крыніцай для засваення новых тэрмінаў і паняццяў. Часта студэнты сустракаюцца з новымі тэрмінамі пры чытанні тэкстаў, і гэта, з аднаго боку, дапамагае ім пашырыць свой слоўнікавы запас, а з другога боку, дазваляе зразумець, як тэрміны могуць быць выкарыстаны ў розных кантэкстах, што можа быць карысна пры ўжыванні іх у пісьмовай мове ці ў вусным маўленні.

Акрамя таго, працуючы з прафесійнымі тэкстамі розных жанраў, навучэнцы атрымліваюць магчымасць пазнаёміцца са структурай і фарматам юрыдычных дакументаў. Гэта можа быць карысна не толькі для разумення, як гэтыя дакументы структураваны, але і для таго, каб будучыя спецыялісты маглі самастойна складаць падобныя дакументы.

У цэлым тэксты адыгрываюць ключавую ролю ў вывучэнні юрыдычнай лексікі, бо яны даюць студэнтам патрэбны кантэкст для разумення і выкарыстання тэрмінаў, а таксама прапануюць магчымасці для практычнага выкарыстання.

Пры рабоце са студэнтамі юрыдычных спецыяльнасцей на кожных занятках па дысцыпліне «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» навучэнцы далучаюцца да працы з тэкстам, вучацца знаходзіць ключавыя словы, складаць выказванні па тэме, мадэліруюць уласны тэкст. Разглядаючы тэкст як паслядоўнасць выказванняў, аб'яднаных агульнай тэмай, выкладчык падбірае тэкст у адпаведнасці з граматычнай тэмай, якая прадугледжана вучэбнай праграмай. Е. І. Моціна адзначае, што пры навучанні мове спецыяльнасці важна выкарыстоўваць тэксты, якія прымяняюцца на занятках па профільных дысцыплінах [5, с. 52].

Праца з прафесійна накіраванымі тэкстамі патрабуе значнай папярэдняй падрыхтоўкі. Так, перш чым пачаць працаваць з тэкстамі па спецыяльнасці, навучэнцы павінны мець уяўленне пра лінгвістычныя асаблівасці навуковага стылю, яго тыпалагічную прыроду і сэнсавую структуру, павінны ўмець аналізаваць тэксты навуковага стылю, ствараць другасныя навуковыя тэксты (канспекты, рэфераты, тэзісы, анатацыі і інш.), валодаць навыкамі самастойнага пошуку навуковай інфармацыі як важнага элемента прафесійнай дзейнасці, валодаць неабходным слоўнікавым запасам.

Прафесійныя тэксты часта змяшчаюць спецыфічную лексіку і тэрміны, якія выкарыстоўваюцца ў пэўнай галіне ведаў або прафесіі. Гэтыя тэрміны могуць мець вузкае значэнне і быць незразумелымі для навучэнцаў. Таму важна ўмець распазнаваць і разумець гэтыя тэрміны, каб правільна інтэрпрэтаваць тэкст.

Акрамя таго, да кожнага тэксту прапануюцца практыкаванні па граматыцы. Для паспяховага выканання граматычных заданняў неабходна выкарыстоўваць пададзеныя ў дапаможніках тэарэтычныя звесткі, якія актуалізуюць граматычную тэму, затым прапануюцца практыкаванні па тэме на матэрыяле прачытанага тэксту. Такая падача спрыяе выпрацоўцы навыкаў вуснага і пісьмовага прафесійнага маўлення.

Вялікую цяжкасць пры вывучэнні прафесійнай лексікі выклікаюць заданні па перакладзе тэкстаў з рускай мовы на беларускую, асабліва калі прысутнічаюць адрозненні ў пабудове словазлучэнняў. Таму важна, каб выкладчык засяродзіў увагу на марфалагічных і сінтаксічных інтэрферэнцыйных памылках.

Цікавымі, на нашу думку, з'яўляюцца заданні па рэдагаванні прафесійных тэкстаў, перакладзеных на беларускую мову з дапамогай электроннага перакладчыка, якія змяшчаюць памылкі. Студэнты павінны знайсці і выправіць іх, растлумачыўшы адпаведнае правіла.

Для фарміравання камунікатыўных навыкаў і ўменняў вялікае значэнне маюць заданні, звязаныя з кампрэсіяй прааналізаванага тэксту, напрыклад: вызначыць асноўную думку тэксту, сцісла перадаць яго змест, скласці пытанні да тэксту і г. д.

Такім чынам, на занятках па вывучэнні прафесійнай лексікі павінна праводзіцца сістэматычная работа, накіраваная на вывучэнне тэрміналогіі, засваенне граматычных і сінтаксічных канструкцый навуковага стылю, фарміраванне маўленчых навыкаў на аснове вывучанага матэрыялу і развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі. А тэкст пры такім падыходзе заўсёды з'яўляецца зыходнай і канчатковай адзінкай навучання.

1. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учеб.; практикум. М. : Флинта, 2004. С. 137. [Вернуться к статье](#)
2. Быстрова Е. А. Коммуникативная методика в преподавании русского языка // Русский язык в школе. 1996. № 1. С. 35. [Вернуться к статье](#)
3. Васюковіч Л. С. Вучэбны тэкст як аб'ект навуковага даследавання // Беларуская-руская-польская супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства : матэрыялы VIII Міжнар. навук. канф., Віцебск, 22–24 кастр. 2009 г. : у 2 ч. / Віцеб. дзярж. ун-т ; рэдкал.: Г. М. Мезенка (адк. рэд.) [і інш.]. Віцебск, 2009. Ч. 1. С. 150–152. [Вернуться к статье](#)
4. Васюковіч Л. С. Лінгваметадычная канцэпцыя вучэбнага тэксту: рэтраспектыўны, тэарэтыка-аналітычны і практыка-арыентаваны аспекты : манаграфія. Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2015. 192 с. [Вернуться к статье](#)
5. Мотина Е. И. Язык и специальность: лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов. М. : Рус. яз., 1988. 176 с. [Вернуться к статье](#)

A. M. Shubadziorava

Text-centric approach to the study of the discipline «Belarusian language (professional lexis)»

The article analyzes scientific and methodological literature on the research problem. As a result of this analysis, it is noted that one of the leading directions in modern language teaching methods is the text-centric approach, on the basis of which complex work with text is carried out, and the language, linguistic and communicative competencies of students are developed. A system for working with professionally oriented texts has been proposed, and the conditions for the most effective and high-quality acquisition of professional vocabulary when studying the discipline «Belarusian language (professional lexis)» have been identified.